

Foto: Jozef Polc/123RF

1

Inleiding tot de sociale psychologie

LEERDOELEN

.....

Aan het einde van dit hoofdstuk kun je:

- LD 1.1** uitleggen wat sociale psychologie is.
- LD 1.2** uitleggen hoe sociale psychologie zich onderscheidt van gezond verstand en van volkswijsheid.
- LD 1.3** het verschil illustreren tussen sociale psychologie en andere disciplines.
- LD 1.4** beargumenteren dat hun sociale omgeving het gedrag van mensen grotendeels bepaalt, maar dat zij deze invloed vaak onderschatten.
- LD 1.5** toelichten hoe het behaviorisme en de gestaltpsychologie hebben bijgedragen aan de ontwikkeling van de sociale psychologie.
- LD 1.6** verschillen tussen het zelfverheffingsmotief en het accuraatheidsmotief samenvatten.
- LD 1.7** schetsen wat de sociale psychologie kan betekenen in de echte wereld.

Vind jij dat je het gedrag en de reacties van mensen in verschillende omstandigheden goed kunt voorspellen?

- Ja
- Nee

Openingscase

De opdracht voor de psycholoog is het begrijpen en voorspellen van menselijk gedrag. Verschillende soorten psychologen pakken deze opdracht op verschillende manieren aan. In dit boek laten we je zien hoe sociaal psychologen dat doen.

Om te beginnen geven we een aantal voorbeelden van menselijk gedrag. Voor een sociaal psycholoog zijn ze allemaal even interessant. We hopen dat deze voorbeelden jou net zo zullen fascineren als ze ons doen. Probeer eens te bedenken hoe jij deze gebeurtenissen zou verklaren.

- In de zomer van 2019 vond een levensgevaarlijke situatie plaats in Venlo, waar een automobilist midden op de spoorovergang stil ging staan en geen aanstalten maakte om verder te rijden. Ondanks dat voorbijgangers het opmerkelijke voorval zagen gebeuren, grepen zij niet in. Een fietser die de auto passeerde, zag direct dat er iets niet in de haak was, stapte af en greep wél in. Toen de spoorbomen naar beneden gingen, besloot de fietser zich op het spoor te begeven om de aanstormende trein te laten stoppen en de bestuurder van het spoor te krijgen. De held zwaaide naar de trein en praatte vervolgens in op de wanhopige in de auto. Net op tijd reed die uiteindelijk van het spoor en kon ook de fietser zichzelf in veiligheid brengen. Een soortgelijke situatie, maar dan zonder heldendaad en met tragische afloop, vond plaats in 2019 op de Grote Markt in Kortrijk. Daar zat iemand iets na middernacht op een muurtje, werd onwel, viel en overleefde dat niet. De politie vond de overledene pas twee uur later. Uit camerabeelden bleek dat in die tijd acht mensen het slachtoffer passeerden zonder te helpen of de hulpdiensten te bellen.
- Mohammed kent Iman nu twee maanden en is straalverliefd. ‘We zijn zielsverwanten; we zijn echt voor elkaar bestemd,’ vertelt Mohammed aan wie het maar wil horen. ‘Wat haal je je toch in het hoofd,’ was laatst een reactie, ‘jullie passen totaal niet bij elkaar! Jullie hebben een compleet verschillende achtergrond, een ander geloof en een andere politieke voorkeur. Jullie houden niet eens van dezelfde films.’ ‘Daar maak ik me geen zorgen om,’ reageerde Mohammed opgewekt, ‘tegenpolen trekken elkaar aan.’
- Pim en Tony hebben onenigheid over een studentenvereniging. Pim moet daar niets van hebben, terwijl Tony wel lid is geworden. Tony heeft een heftige ontgroening doorgemaakt, maar is nu op alle dispuutsgenoten even dol. Pim snapt er niks van: ‘Ze laten de aspirant-leden zulke stupide dingen doen; ze vernederen je, laten je oneetbare dingen eten en laten je midden in de nacht praktisch doodvriezen. Hoe kun je je bij hen nou thuis voelen?’ Tony’s repliek luidt: ‘Je snapt het niet. Ik zit bij de beste vereniging die er is! Leden zijn gewoon veel cooler dan de andere studenten.’
- In 2017 pleegde een veertienjarige uit Enschede zelfmoord door van een flat te springen. Een aantal jongeren had een naaktfoto van hem verspreid op sociale media, en volgens de ouders was het deze pesterij die tot de dood van de puber had geleid. Zij wilden dat de rechter de verspreiders van de foto dood door schuld ten laste zou leggen, maar het om dagvaardde uiteindelijk alleen twee minderjarigen voor het verspreiden van kinderporno. De ene, iemand die zich op internet zou hebben voorgedaan als potentiële date en op die wijze de foto verkreeg om vervolgens door te sturen, kreeg een taakstraf. De andere verdachte, degene die de foto vervolgens op sociale media plaatste, kreeg een voorwaardelijke taakstraf.
- Halverwege de jaren zeventig van de vorige eeuw volgden enkele honderden leden van de Peoples Temple, een religieuze sekte uit Californië, hun leider Jim Jones naar Guyana. Daar wilden ze een ideale gemeenschap stichten waar iedereen gelijk zou zijn, genaamd Jonestown. Binnen een paar jaar al wilden sommige leden er toch uitstappen; Jones kon elk moment in de problemen komen door een extern onderzoek naar seksueel misbruik en de groepssolida-

riteit was tanende. Jones werd wanhopig en riep iedereen in de gemeenschap bijeen. Hij sprak over de schoonheid van het sterven en de zekerheid dat ze elkaar elders weer zouden ontmoeten. In een grote tent vormden de bewoners een lange rij voor een ton met daarin een mengsel van fruitdrank en cyanide. Een overlevende vertelde dat bijna alle bewoners vrijwillig van het dodelijke drankje dronken. In totaal stierven meer dan negenhonderd mensen, onder wie bijna driehonderd kinderen en dominee Jones zelf.

Vragen bij de openingcase:

1. Wat kunnen redenen zijn waarom de mensen in de beschreven situaties deden wat zij deden? Kies een van de situaties uit en zet mogelijke oorzaken op een rijtje.
2. In hoeverre denk je dat het gedrag in de door jou gekozen situatie werd gedreven door de omstandigheden en in hoeverre door de persoonlijkheid of persoonlijkheden van de betreffende persoon of personen?

Een voorbeelduitwerking van deze vragen vind je op de MyLab bij dit boek.

Dit soort verhalen roept fascinerende vragen op over menselijk sociaal gedrag. Waarom schoten zo veel voorbijgangers in Venlo en in Kortrijk de persoon in nood niet te hulp? Waarom haastte de fietser in Venlo zich wel naar een gevaarlijke plek om een vreemde in nood te helpen? Had Mohammed gelijk en trekken tegenpolen elkaar aan? Waarom was Tony zo gesteld op zijn medeverenigingsleden, ondanks de zware ontgroening? Waarom verspreidden de jongeren de naaktfoto op sociale media, terwijl ze het slachtoffer daarmee diep kwetsten? Hoe kon iemand honderden mensen ertoe brengen om hun kinderen te doden en vervolgens zelfmoord te plegen?

In dit hoofdstuk bekijken we hoe sociaal psychologen dit soort vragen proberen te beantwoorden. Eerst beschrijven we wat de sociale psychologie is en wat het verschil is met andere disciplines en met alledaagse kennis. Daarna gaan we dieper in op de kern van de sociale psychologie: de invloed van de sociale omgeving en – nog specifiek – onze interpretatie van die sociale omgeving. Vervolgens beschrijven we twee centrale motieven achter het menselijke gedrag, die helpen uit te leggen hoe we onze sociale omgeving waarnemen en interpreteren. Tot slot staan we stil bij het praktische nut van de sociale psychologie.

1.1 Wat is sociale psychologie?

Psychologie: De wetenschappelijke studie naar het gedrag en het innerlijke leven (gedachten en gevoelens) van mensen.

Sociale psychologie: De wetenschappelijke studie naar de manier waarop de werkelijke of denkbeeldige aanwezigheid van mensen de gedachten, gevoelens en gedragingen van andere mensen beïnvloedt.

Sociale invloed: Het effect dat de woorden, daden of alleen al de aanwezigheid van andere mensen hebben op onze gedachten, gevoelens, houdingen en/of gedrag.

Laten we beginnen met een definitie van psychologie. **Psychologie** is de wetenschap van het gedrag en het innerlijke leven (gedachten en gevoelens) van mensen. **Sociale psychologie** is de wetenschap die bestudeert hoe de (echte of denkbeeldige) aanwezigheid van anderen de gedachten, gevoelens en gedragingen van mensen beïnvloedt. Die anderen kunnen ouders, vrienden, werkgevers, leraren, vreemden et cetera zijn; het gaat om de gehele sociale situatie. De kern van de sociale psychologie is dus het fenomeen **sociale invloed**: mensen beïnvloeden elkaar altijd. Je denkt dan misschien eerst aan situaties waarin mensen opzettelijk proberen om het gedrag of de houding van een ander te veranderen. Dat gebeurt bijvoorbeeld wanneer reclamemakers subtiele technieken toepassen om ons over te halen een bepaald merk tandpasta te kopen. Je ziet het ook in verkiezingscampagnes, waarbij politici soortgelijke technieken gebruiken om ons over te halen op een bepaalde politieke partij te stemmen. Hetzelfde gebeurt wanneer vrienden ons proberen over te halen tot iets wat we eigenlijk niet willen ('Kom op, neem nog een biertje; we nemen er allemaal nog een!').

Tegenstrijdige sociale invloeden

Denk aan situaties waarin de verschillende verwachtingen die anderen van je hebben met elkaar botsen. Goede vrienden van je willen bijvoorbeeld dat je meegaat naar de bioscoop, terwijl je geliefde met je uit eten wil. Hoe reageer jij op zo'n situatie waarin

mensen om je heen je van verschillende kanten onder druk zetten en er dus tegenstrijdige sociale invloeden bestaan?

 Een voorbeelduitwerking van deze vraag vind je op de MyLab bij dit boek.

Deze rechtstreekse pogingen tot sociale beïnvloeding vormen inderdaad een groot deel van het onderzoeksterrein van de sociale psychologie. De hoofdstukken 7, 8 en 9 over attitudes, conformisme en groepsprocessen gaan hier dieper op in. Maar voor de sociaal psycholoog is het begrip 'sociale invloed' breder dan de directe pogingen van de ene persoon om het gedrag van de andere te veranderen. Ten eerste gaat sociale invloed verder dan uiterlijk waarneembaar gedrag. Anderen hebben namelijk ook invloed op ons innerlijke leven, op onze gedachten en gevoelens.

Daarnaast zijn er meer vormen van sociale invloed dan alleen de doelbewuste pogingen tot overreding. Zo heeft vaak alleen al *de aanwezigheid* of zelfs *het bestaan* van anderen invloed op ons. Dat kunnen bekenden zijn, maar ook volslagen vreemden met wie we zelf geen contact hebben. Medereizigers op de weg of in de trein beïnvloeden ons, en politieagenten, mensen op sociale

media, et cetera. Anderen hoeven dus niet eens fysiek aanwezig te zijn. Ook de denkbeeldige goed- of afkeuring van onze ouders, vrienden, leraren en onze verwachtingen van hoe zij op ons reageren hebben invloed op ons gedrag. Soms botsen die invloeden. Dat kan bijvoorbeeld voorkomen wanneer jonge mensen gaan studeren en merken dat de waarden en overtuigingen die ze van thuis hebben meegekregen verschillen van de waarden en overtuigingen van medestudenten of docenten. Sociaal psychologen zijn geïnteresseerd in wat er in dergelijke gevallen van tegenstrijdige sociale invloeden in iemands hoofd gebeurt (zie de *Probeer-het-zelf*-oefening hierboven). In deze paragraaf gaan we verder in op wat sociale psychologie wel en niet inhoudt en wat het verschil is met andere, verwante disciplines.

Onze directe omgeving, de aanwezigheid van anderen en ook van onbekenden, beïnvloedt onze gedachten, gevoelens en gedragingen.

Foto: AberCPC/Alamy Stock Photo

1.1.1 Sociale psychologie, wetenschap en gezond verstand

Laten we nog eens kijken naar het begin van dit hoofdstuk. Waarom gedroegen de mensen uit de voorbeelden zich zoals ze zich gedroegen? Een manier om deze vraag te beantwoorden, is eenvoudigweg hem aan hen te stellen. We zouden de fietser bij de spoorwegovergang, die zich halsoverkop in een potentieel gevaarlijke situatie begaf om de automobilist te redden, kunnen vragen wat op dat moment de doorslag gaf om deze heldendaad te verrichten. We zouden ook de voorbijgangers die juist niet te hulp schoten in Venlo en Kortrijk kunnen vragen waarom ze niet handelden. We zouden de jongeren die de naakt-

foto van de Enschedese jongen op sociale media verspreidden, kunnen vragen waarom ze dat deden. Het probleem daarbij is echter dat mensen zich vaak niet bewust zijn van de redenen achter hun eigen gevoelens en reacties. Zo komen de jongeren misschien met bepaalde rechtvaardigingen voor het verspreiden van de naaktfoto, maar die rechtvaardigingen zijn niet per se de *reden* waarom ze dat deden.

Een andere manier om de vraag naar het waarom van sociaal gedrag te beantwoorden is door uit te gaan van ons gezond verstand of volkswijsheid; dus van wijsheden die van generatie op generatie gedeeld zijn. Sociaal psychologen hebben niets tegen gezond verstand. Het voornaamste probleem van het vertrouwen op dergelijke bronnen is echter dat ze elkaar vaak tegenspreken. Het is niet gemakkelijk om uit te vogelen welke nu de juiste is. Denk bijvoorbeeld aan wat volkswijsheden ons vertellen over de factoren die bepalen met wie we graag willen omgaan. Aan de ene kant kennen we de uitdrukking 'soort zoekt soort'. Dat klinkt logisch, als we denken aan de vele voorbeelden van hoe fijn het is om met mensen om te gaan die een voor ons herkenbare achtergrond en dezelfde interesses hebben. Er is ook de volkswijsheid waarvan de smoorverliefde Mohammed uit het begin van dit hoofdstuk overtuigd was: 'tegenpolen trekken elkaar aan.' Ook dat klinkt logisch, denkend aan alle keren dat we ons aangetrokken voelden tot mensen met juist totaal andere, soms verrassende, achtergronden en interesses. Een ander voorbeeld vormen de spreekwoorden: 'uit het oog, uit het hart' en de eveneens bekende Engelstalige uitdrukking 'absence makes the heart grow fonder' ('afwezigheid laat het hart groeien'). Welk is nu waar?

Sociaal psychologen wijzen erop dat soms het een waar is en soms het ander. Zo zijn er bepaalde omstandigheden waaronder we liever met mensen omgaan in wie we onszelf herkennen, en andere omstandigheden waarin we ons aangetrokken voelen tot mensen die juist heel anders zijn dan wijzelf. Maar het is niet genoeg om te zeggen dat beide spreekwoorden waar kunnen zijn. Een taak van sociaal psychologen is om de specifieke omstandigheden te onderzoeken waar-

onder de ene of de andere reactie meer waarschijnlijk is. Naast volkswijsheden heeft door de geschiedenis heen ook de filosofie vele theorieën opgeleverd over de menselijke natuur. De vragen waarmee sociaal psychologen zich bezighouden komen voor een groot deel overeen met de vragen waarover filosofen zich buigen. Het werk van filosofen vormt dan ook een deel van de basis van de hedendaagse psychologie. Zo hebben psychologen zich gewend tot de filosofie waar het ging om inzicht in de aard van bewustzijn (bijvoorbeeld Dennett, 1991) en over hoe mensen overtuigingen over de sociale wereld vormen (zoals Gilbert, 1991).

Soms zijn zelfs grote denkers het echter niet met elkaar eens. In 1663 formuleerde de Nederlandse filosoof Benedict Spinoza (1632-1677) een zeer origineel inzicht. In scherpe tegenstelling tot de hedonistische filosoof Aristippus stelde hij dat als we verliefd worden op iemand die we daarvoor haatten, de liefde uiteindelijk sterker zal zijn dan wanneer we die persoon niet eerst hebben gehaat. Spinoza wist zijn stelling prachtig te formuleren, maar dat betekent natuurlijk nog niet dat ze waar is.

Ga naar MyLab om de video te bekijken: Wat zou jij doen? Het 'Beach Blanket'-experiment.

Britse soldaten staan naast brandende voertuigen in Kabul, Afghanistan, nadat soldaten op een NAVO-vredesmissie zijn gedood door een autobom van een zelfmoordterrorist. Hoe komt iemand ertoe zichzelf met een autobom op te blazen? Populaire ideeën zijn dat dergelijke mensen geestesziek zijn: psychopaten of van de wereld vervreemde eenlingen. Maar daar is geen sluitend bewijs voor. Sociaal psychologen proberen de omstandigheden en situaties te begrijpen die misschien verder gezonde, goed opgeleide en intelligente mensen ertoe brengen om te moorden en zelfmoord te plegen voor een religieus of politiek doel.

Foto: STR New/Reuters

Empirische methode: Op waarneming en/of onderzoek gebaseerde methode voor het toetsen van hypothesen.

Hypothese: Een als voorlopige waarheid aangenomen, maar nog te bewijzen veronderstelling.

Hoe weten we wie het bij het juiste eind heeft? Sociaal psychologen proberen op een wetenschappelijke manier antwoorden te vinden op vragen over sociaal gedrag – zelfs als die gaan om het grote menselijke mysterie, de liefde. Bij het verklaren van sociaal gedrag willen sociaal psychologen weten welke van de vele mogelijke verklaringen de meest waarschijnlijke is. Hiervoor zijn verschillende wetenschappelijke methoden ontworpen. Daarmee kunnen we onze aannames, vermoedens en ideeën over sociaal gedrag **empirisch** – dat betekent op waarneming en/of onderzoek gebaseerd – en systematisch onderzoeken, in plaats van af te gaan op volkswijsheden, gezond verstand of de meningen en inzichten van filosofen, schrijvers, politiek commentatoren of oma's.

De empirische methode begint met het formuleren van gefundeerde veronderstellingen, oftewel onderbouwde aannames over de specifieke situaties waarin hetzij de ene, dan wel de andere uitkomst zal optreden. Deze veronderstellingen noemen we **hypothesen**. Na het opstellen van een hypothese ontwerpen wij als sociaal psycholoog een onderzoek waarin we deze kunnen toetsen. Dit vergroot onze kennis over de menselijke aard en stelt ons in staat om betere voorspellingen te doen. Hoofdstuk 2 gaat dieper in op de wetenschappelijke onderzoeksmethoden die sociaal psychologen toepassen.

Het uitvoeren van sociaalpsychologisch onderzoek is een uitdaging, omdat we voorspellingen proberen te doen over het gedrag van hoogontwikkelde wezens in complexe situaties. Daarmee zoeken we objectieve antwoorden op vragen als: Welke factoren dragen bij aan agressie? Wat zijn oorzaken van vooroordelen en hoe kunnen we vooroordelen verminderen? Door welke factoren houden mensen van elkaar of vinden ze elkaar leuk? Waarom werken bepaalde politieke reclameboodschappen beter dan andere?

1.1.2 Sociale psychologie en het verband met verwante disciplines

Sociale psychologie is gerelateerd aan en maakt gebruik van diverse andere wetenschappelijke disciplines, zoals de biologie, neurowetenschap, evolutionaire psychologie, persoonlijkheidspsychologie, sociologie, economie en politologie. Deze disciplines kunnen zich ook bezighouden met onderzoek naar **determinanten**, bepalende factoren, van menselijk gedrag. Toch verschillen zij van de sociale psychologie, met name voor wat betreft het analyiseniveau. Voor biologen en neurowetenschappers kan het analyiseniveau bijvoorbeeld bestaan uit de genen, hormonen of psychische processen in het brein. Persoonlijkheden- en klinisch psychologen richten hun analyse op het individu. Sociaal psychologen kunnen hierop voortborduren, bijvoorbeeld door de relatie tussen het brein of de persoonlijkheid en sociaal gedrag te onderzoeken. Bij hen ligt de nadruk meer op hoe mensen hun sociale wereld interpreteren. Hier gaan we dieper in op de verschillen en overeenkomsten tussen enerzijds de sociale psychologie en anderzijds respectievelijk de evolutionaire psychologie, de persoonlijkheidspsychologie en de sociologie.

Evolutionaire psychologie

Sommige sociaal psychologen ontleen hypothesen over sociaal gedrag aan de belangrijkste theorie uit de biologie – de evolutietheorie. De evolutietheorie verklaart hoe verschillende soorten organismen in de loop van de geschiedenis verschillende lichamelijke kenmerken hebben verworven. In een omgeving waar voedsel bijvoorbeeld schaars was, konden giraffen die toevallig een lange nek hadden zich voeden met blaadjes waar andere dieren niet bij konden. Deze giraffen zouden hierdoor een grotere kans maken om te overleven en zich voort te planten dan giraffen met een kortere nek, waardoor het 'lange nek'-gen in

Determinant: Bepalende factor in een ontwikkeling of toestand.

Natuurlijke selectie: Het verschijnsel dat in de evolutie sommige organismen uit een bepaalde populatie beter in hun omgeving passen en zo meer kans hebben om te zorgen voor overlevende nakomelingen dan minder goed aangepaste organismen.

Evolutionaire psychologie: Wetenschappelijke discipline die sociaal gedrag probeert te verklaren op basis van erfelijke factoren die zich door de tijd heen hebben ontwikkeld volgens de principes van natuurlijke selectie.

Ga naar MyLab om de video te bekijken waarin prof. dr. Daniël Wigboldus van de Radboud Universiteit Nijmegen vanuit een evolutionair perspectief uitlegt hoe we al binnen een paar seconden een oordeel over iemand klaar hebben.

Persoonlijkheidspsychologen bestuderen de individuele factoren, die de ene persoon bijvoorbeeld tot een verlegen en conventioneel mens maken en de andere juist tot een opstandig en eigenzinnig persoon, die bijvoorbeeld in een geheel blauw publiek een turquoise priuk of een geel T-shirt draagt. Sociaal psychologen bestuderen de machtige rol van sociale invloed op hoe we ons gedragen.

Foto: Glow Images

daaropvolgende generaties dominant werd. Dit verschijnsel, dat sommige organismen uit een bepaalde populatie beter in hun omgeving passen en zo meer kans hebben om te zorgen voor overlevende nakomelingen dan minder goed aangepaste organismen, heet **natuurlijke selectie**.

Hoe zit het dan met sociaal gedrag, zoals de neiging om agressie te tonen jegens de eigen soort, of de neiging om anderen te helpen? Kan het zijn dat sociaal gedrag ook genetische determinanten heeft die zich via het proces van natuurlijke selectie ontwikkelen? En als dat zo werkt, geldt dat dan zowel voor mensen als voor andere diersoorten? Dit is het werkterrein van de **evolutionaire psychologie**, die sociaal gedrag probeert te verklaren op basis van erfelijke factoren die zich door de tijd heen hebben ontwikkeld aan de hand van natuurlijke selectie. De kerngedachte is dat evolutie een uitermate traag proces is. Sociaal gedrag dat we nu vertonen, zoals agressie en hulpvaardigheid, is (gedeeltelijk) het resultaat van onze aanpassingen aan de omgeving in een ver verleden (Brown & Cross, 2017; Buss, 2005; Neuberg, Kenrick & Schaller, 2010). Verderop in dit boek behandelen we hoe de evolutietheorie sociaal gedrag verklaart (bijvoorbeeld in hoofdstuk 10 over interpersoonlijke aantrekkelijkheid, in hoofdstuk 11 over prosociaal gedrag, en in hoofdstuk 12 over agressie).

Tot slot merken we op dat er discussie is over de toetsbaarheid van hypothesen over evolutie. Omdat huidig gedrag wordt gezien als het gevolg van aanpassingen aan omgevingsfactoren die ons duizenden jaren geleden beïnvloedden, doen psychologen hun best om in te schatten welke factoren dat waren en hoe bepaalde soorten gedrag mensen een voorsprong gaven als het ging om de voortplanting. Het is uiteraard onmogelijk om deze hypothesen empirisch te toetsen. Om die reden zijn hypothesen die aannemelijk klinken, niet noodzakelijk waar! Zo menen sommige wetenschappers nu dat giraffen niet zo'n lange nek kregen om blaadjes van hoge bomen te eten, maar omdat dit hen een voordeel opleverde als ze met andere mannetjes vochten om bij giraffenvrouwjes te komen (Simmons & Scheepers, 1996). Het is lastig te zeggen welke verklaring waar is.

Persoonlijkheidspsychologie

Als we niet alleen uitgaan van de evolutionaire of biologische benaderingen, hoe kunnen we dan nog meer uitleggen waarom mensen doen wat ze doen, zoals in de voorbeelden aan het begin van dit hoofdstuk? Misschien ging je er, net als veel anderen, van uit dat de individuen in kwestie bepaalde kwetsbaarheden, krachten en persoonlijkheidstrekken hadden die hen ertoe brachten juist op die manier te handelen. Sommige mensen zijn leiders en andere zijn volgers; sommigen zijn druk en anderen zijn timide; sommigen zijn sociaal betrokken en anderen zijn zelfzuchtig; sommigen zijn moedig en anderen laf. Misschien waren de jongeren die de naaktfoto op sociale media verspreidden onbetrouwbaar, zelfzuchtig of harteloos. Zou je, afgaande op wat je weet over hun gedrag, met iemand van hen bevriend willen zijn? Zou je hun je scooter lenen of de zorg voor je nieuwe puppy toevertrouwen?

Sociaal gedrag verklaren met behulp van karaktereigenschappen is het werk van persoonlijkheidspsy-

Sociale situaties en verlegenheid

1. Haal je een van je vrienden of kennissen voor de geest die in jouw ogen verlegen is. (Je mag ook jezelf nemen!) Probeer even niet aan diegene te denken als 'een verlegen persoon', maar als iemand die in sommige situaties moeite heeft om met mensen om te gaan en in andere situaties niet.
2. Maak een lijst van de sociale situaties waarin de meer extraverte gedragingen van diegene naar voren komen. Extravert gedrag is gericht op de buitenwereld, waarbij iemand energie krijgt van gezelschap en bijvoorbeeld spraakzaam en open is. Laat diegene dit gedrag zien in een klein groepje vertrouwde vrienden; of misschien in gezelschap van een nieuwe persoon met dezelfde interesses?
3. Creëer een sociale omgeving waarin de persoon die je in gedachten hebt zich volgens jou ontspannen voelt. Let goed op welk effect dat heeft op het gedrag dat diegene vertoont.

Een voorbeelduitwerking van deze vragen vind je op de MyLab bij dit boek.

Individuele verschillen: Die aspecten van de persoonlijkheid die mensen onderscheiden van anderen.

chologen. Zij concentreren zich over het algemeen op **individuele verschillen:** die aspecten van de persoonlijkheid van de betrokkenen die ervoor zorgen dat ze anders zijn dan anderen. De inzichten van persoonlijkheidspsychologen vergroten onze kennis over het menselijk gedrag. Maar sociaal psychologen zijn ervan overtuigd dat je, als je gedrag primair op grond van persoonlijkheidsfactoren probeert te verklaren, een essentieel onderdeel van het verhaal buiten beschouwing laat, namelijk de machtige rol van de sociale invloed.

Denk nog eens terug aan de tragedie in Jonestown. Als je wilt verklaren waarom die mensen hun eigen leven en dat van hun kinderen beëindigden door gif te drinken, lijkt het vanzelfsprekend om te wijzen op hun persoonlijkheden. Toch zijn die geen aannemelijke oorzaak, als we bedenken dat bijna iedereen van het gif dronk – dus niet slechts een handjevol mensen. Het is hoogst onwaarschijnlijk dat ze allemaal psychotisch of geestesziek waren, of allen dezelfde persoonlijkheidstrekken hadden. Voor een bredere verklaring van deze tragische gebeurtenis moeten we begrijpen welke macht en invloed een charismatische figuur als Jim Jones bezat, wat het effect is van leven in een gesloten gemeenschap, waar geen ruimte is voor andere zienswijzen, en welke andere sociale factoren er waren die ertoe leidden dat ook geestelijk gezonde mensen Jones gehoorzaamden. Sociaal psychologen menen dat de sociale omstandigheden in Jonestown zodanig waren, dat bijna iedereen – ook mensen zonder noemenswaardige psychische problemen – zich zou hebben overgegeven aan de invloed van Jones.

We zullen het verschil tussen deze twee benaderingen (de uitleg op basis van persoonlijkheidskenmerken en de uitleg op basis van sociale invloed) illustreren aan de hand van een alledaags voorbeeld. Neem Lou. Lou is getrouwd met een collega van Ingmar. Ze kennen elkaar van bedrijfsborrels, waar ze elkaar regelmatig tegenkomen. Het valt Ingmar op dat Lou zich daar meestal allesbehalve comfortabel voelt; ze staat vaak alleen en een beetje achteraf en als iemand een gesprek aanknoopt, komt er weinig reactie. Sommige mensen vinden Lou verlegen, anderen afwezig, afstandelijk, zelfs arrogant. Het is wel duidelijk hoe mensen aan deze oordelen komen, maar Ingmar, die wel eens bij Lou thuis is geweest, weet beter. Tijdens dat etentje en in die situatie spatte de charme ervan af. Lou bleek vriendelijk en levendig, een goede luisteraar en een boeiende gesprekspartner. Hoe zit dat? Is Lou een verlegen, een arrogant of een charmant en vriendelijk persoon? Wil de echte Lou opstaan?

Deze vraag is nauwelijks te beantwoorden. We zijn allemaal in staat tot zowel verlegen als spontaan gedrag. Veel interessanter is welke factoren deze twee sociale situaties zo verschillend maken, dat ze zo'n ingrijpend effect hebben op het gedrag van Lou. Dat is een sociaalpsychologische vraag (zie de *Probeer-het-zelf*-oefening op de vorige pagina).

Voor persoonlijkheidspsychologen is het analyiseniveau het individu, voor sociaal psychologen is dat het individu *in de context van een sociale situatie*. Een sociaal psycholoog die bijvoorbeeld wil begrijpen waarom mensen een ander met opzet kwetsen, richt zich op de psychologische processen die in specifieke situaties agressie oproepen. Daarbij spelen vragen als: in welke mate wordt agressie voorafgegaan door frustratie? Als mensen zich gefrustreerd voelen, welke omstandigheden zorgen er dan voor dat ze hun frustratie uiten in een agressieve daad, of zich juist beheersen? Wat zijn andere oorzaken van agressie? Deze vragen komen nader aan de orde in hoofdstuk 12.

Sociologie en andere sociale wetenschappen

Andere sociale wetenschappen houden zich in plaats van met het individu meer bezig met brede sociale, economische, politieke en historische factoren die gebeurtenissen in een bepaalde gemeenschap beïnvloeden. Zo richt de sociologie zich op onderwerpen als sociale klasse, sociale structuur en sociale instituties. Natuurlijk is er, doordat de samenleving is opgebouwd uit verzamelingen van individuele mensen, altijd enige overlap tussen de domeinen van de sociologie en die van de sociale psychologie. Het grote verschil is dat het analyiseniveau van de sociologie uit de groep, institutie of samenleving als geheel bestaat, terwijl het analyiseniveau van de sociale psychologie het individu binnen een groep, institutie of samenleving is. Hoewel sociologen, net als sociaal psychologen, bijvoorbeeld ook geïnteresseerd zijn in agressie, zullen zij zich eerder bezighouden met de vraag waarom een specifieke samenleving (of groep binnen een samenleving) verschillende niveaus en typen van agressie bij haar leden oproept. Waarom worden er bijvoorbeeld in de Verenigde Staten zoveel meer moorden gepleegd dan in Canada of in België? En waarom ligt dat cijfer in sommige sociale klassen en regio's zoveel hoger dan in andere? Hoe hangen maatschappelijke veranderingen samen met veranderingen in agressief gedrag?

De sociologie en bijvoorbeeld ook de antropologie zijn dus wel degelijk geïnteresseerd in de manier waarop de sociale omgeving mensen beïnvloedt, maar op een ander niveau. Behalve voor wat betreft het analyiseniveau onderscheidt de sociale psychologie zich ook doordat ze zich niet zozeer bezighoudt met sociale situaties in een objectieve betekenis, maar zich vooral richt op hoe mensen hun sociale omgeving interpreteren, dus hoe hun **construct** hen beïnvloedt. Sociaal psychologen menen dat je pas kunt begrijpen hoe hun sociale wereld mensen beïnvloedt als je begrijpt hoe ze die sociale wereld waarnemen, begrijpen en interpreteren. In hun ogen is dat belangrijker dan te weten wat de objectieve eigenschappen van die sociale wereld precies zijn (Lewin, 1943).

Neem het volgende voorbeeld. Jamie is een verlegen middelbare scholier die in stilte smoorverliefd is op Yael. Stel nu dat jij moet voorspellen of Jamie Yael zal uitnodigen voor een date. Dit zou je kunnen aanpakken door het objectieve gedrag van Yael tegenover Jamie te observeren. Je bepaalt of Yael Jamie veel aandacht schenkt en telt het aantal glimlachen en blikken. Uit je observaties concludeer je of Jamie Yael zal durven vragen. Als sociaal psycholoog ben je echter meer geïnteresseerd in hoe Jamie zelf tegen Yael's gedrag aankijkt en dat gedrag interpreteert. Wat Jamie Yael's glimlachen op als nietsbetekenende

Construct: De manier waarop mensen de sociale wereld waarnemen, begrijpen en interpreteren.

We kunnen de mensen op deze foto vanuit verschillende invalshoeken bestuderen: als individuen, als leden van een familie, een sociale klasse, een beroepsgroep, een cultuur, een gebied, enzovoort. Sociologen bestuderen de groep of institutie; sociaal psychologen bestuderen de invloed van die groepen en instituties op individueel gedrag.

Foto: Paul Chesley/National Geographic Creative

beleefdheid of als bemoedigend teken? Als aandacht en blikken uitblijven, denkt Jamie dan dat Yael niet is geïnteresseerd, of zich gewoon ‘moeilijk laat vangen’? Sociaal psychologen hechten dus veel belang aan de manier waarop mensen de sociale wereld interpreteren (construeren). Daarom besteden zij speciale aandacht aan de wortels van deze interpretaties. Bijvoorbeeld: als mensen zich een beeld vormen van hun sociale omgeving, zorgen ze er dan voor dat hun interpretatie hen in een zo positief mogelijk daglicht plaatst (als Yael een date heeft met iemand anders, denkt Jamie dat die date alleen plaatsvindt om jaloezie op te wekken) of zorgen ze ervoor dat hun interpretatie zo accuraat mogelijk is, zelfs als ze er daardoor slechter vanaf komen (‘ik moet toegeven dat Yael liever met die sukkel naar het schoolfeest gaat dan met mij’)? Een groot deel van het sociaalpsychologisch onderzoek richt zich op deze en andere determinanten van gedachten, gevoelens en gedragingen van mensen.

Wat de sociale psychologie bestudeert

De sociale psychologie verschilt niet alleen van andere sociale wetenschappen voor wat betreft het analyiseniveau en de nadruk op constructen. Een ander belangrijk onderscheid tussen de disciplines is de vraag wat ze proberen te verklaren. Het doel van de sociale psychologie is het beschrijven en verklaren van hoe mensen elkaar in hun voelen, denken en doen beïnvloeden, oftewel hoe hun sociale omgeving mensen beïnvloedt. Sociaal psychologen proberen in kaart te brengen welke fenomenen in menselijk sociaal gedrag tamelijk universeel zijn, en welke meer cultureel bepaald zijn.

Zo kunnen sociaal psychologen de psychologische eigenschappen proberen te identificeren die ervoor zorgen dat bijna iedereen (universeel) gevoelig is voor sociale invloed, ongeacht bijvoorbeeld sociale klasse of cultuur – denk aan het zoeken naar de relatie tussen frustratie en agressie, die voor de meeste mensen op de meeste plekken gelijk is en dus niet alleen geldt voor een bepaald gender, een bepaalde sociale klasse, leeftijdsgroep, cultuur of etnische afkomst.

De sociale psychologie is een relatief jonge wetenschap die zich vooral in de Verenigde Staten heeft ontwikkeld: veel ontdekkingen zijn nog niet op hun algemene geldigheid getest in andere culturen. Naarmate meer Europese, Aziatische, Afrikaanse, Midden-Oosterse en Zuid-Amerikaanse sociaal psychologen de Amerikaanse methoden en theorieën overnemen en nieuwe theorieën ontwikkelen die Amerikaanse onderzoekers op hun beurt weer overnemen, leren we meer over de mate waarin deze wetten universeel zijn. Tegelijkertijd – en net zo belangrijk – leren we zo meer over de culturele verschillen in de manier waarop mensen hun sociale wereld interpreteren (zie hoofdstuk 2). *Crosscultureel onderzoek* (onderzoek dat is opgezet met het oog op het analyseren van gelijkenissen en verschillen tussen mensen uit verschillende culturen) is daarom uiterst waardevol. Dergelijk onderzoek kan de theorieën aanscherpen, ofwel doordat dit hun universaliteit ondersteunt, ofwel doordat er aanvullende variabelen uit naar voren komen die helpen ons inzicht in de verschillen te vergroten. Zo kunnen we uiteindelijk betere voorspellingen doen